

ეკა დადიანი, მერაბ გვაზავა, რევაზ შეროზია

რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ევროპული ქარტია და საქართველო

XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ევროპაში გამოიკვეთა საერთაშორისო ორგანიზაციების ორი მიზანი:

- ისტორიული/ავტოქთონი, მაგრამ ქვეყნის არაძირითადი მოსახლეობის - უმცირესობის - ენის, როგორც ისტორიული კულტურული მემკვიდრეობის, გადარჩენა-განვითარება;
- ქვეყნის არაძირითადი და არაავტოქთონი მოსახლეობის ენობრივი უფლებების დაცვა.

კერძოდ,

1992 წლის 5 ნოემბერს ევროსაბჭომ სტრასბურგში გამოაქვეყნა “ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ”, რომლის მიზანია ისტორიული (ავტოქთონი) უმცირესობის ენის, როგორც იდენტობის განმსაზღვრელი კულტურული ფენომენის, დაცვა.

1992 წლის 18 დეკემბრის (№47/135) რეზოლუციით გაერომ მიიღო დეკლარაცია: “ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებები”.

გაეროს დეკლარაციის საფუძველზე, 1995 წელს ევროსაბჭომ მიიღო “ჩარჩო კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა შესახებ” (სტრასბურგი; 01.11.1995). “ჩარჩო კონვენციის” მიზანია არაძირითადი მოსახლეობის - ეროვნული (ეთნიკური) უმცირესობის - ენობრივი უფლებების განსაზღვრა და დაცვა.

“ჩარჩო კონვენციას” ყველა ქვეყანა მიუერთდა, მაგრამ ვნებათაღელვა გამოიწვია პირველმა დოკუმენტმა - “ენის ქარტიამ”, რამდენადაც ეს უკანასკნელი გარკვეულ საფრთხეებს შეიცავს; კერძოდ:

- მასობრივად ჩამოსახლებული მიგრანტების ენისთვის მოცემულ რეგიონში განათლებისა და საქმისწარმოების ენის სტატუსის მინიჭებით შეიძლება შეიზღუდოს სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება; არის ალბათობა, მიგრანტ ენობრივ საზოგადოებას გაუჩინდეს ავტოქთონი მოსახლეობის უფლებრივი ინტერესები.

- სახელმწიფო ენის რომელიმე განშტოების უმცირესობის ენად გამოცხადებით გაიზრდება რისკები მოცემული ეთნოსის დეზინტეგრაციისა და სეპარატიზმისა.

აღნიშნული საფრთხეების გამო ევროპის სახელმწიფოთა ნაწილი არ მიუერთდა “ენის ქარტიას”; კერძოდ:

- 2012 წლის მონაცემებით, ევროსაბჭოს წევრი 48 ქვეყნიდან 24 სახელმწიფომ მოახდინა “რეგიონული ან უმცირესობის ენების

შესახებ ევროპული ქარტიის“ რატიფიცირება (სომხეთი, გერმანია, ფინეთი, რუმინეთი, ესპანეთი, შვედეთი, უკრაინა, დიდი ბრიტანეთი, პოლონეთი...).

- **9 სახელმწიფომ მხოლოდ ხელი მოაწერა ამ დოკუმენტს** (აზერბაიჯანი, საფრანგეთი, იტალია, რუსეთი...);

ამათგან, აზერბაიჯანი აცხადებს, რომ რატიფიცირებას არ მოახდენს მანამ, სანამ მისი ტერიტორია ოკუპირებულია.

- **15 სახელმწიფოს თავისი პოზიცია საერთოდ არ ჩამოუყალიბებია** (საქართველო, თურქეთი, საბერძნეთი, ლიტვა, ესტონეთი, ბელგია, ლატვია, პორტუგალია...).

“ენის ქარტია“ მნიშვნელოვანი საერთაშორისო დოკუმენტია; ის იცავს საფრთხის ქვეშ მყოფი ისტორიული ეთნიკური უმცირესობის ენას. ამასთან, “ენის ქარტიაში“ გათვალისწინებულია სეპარატიზმისა და თავსმოხვეული კონფლიქტების რისკები.

ამ თვალსაზრისით არსებითია შემდეგი პუნქტები:

1. **“ენის ქარტია არ მოიცავს მიგრანტთა ენებს“** (მუხლი I, ა, II) და, შესაბამისად, **“ენის ქარტიის“ მიზანი არ არის უმცირესობის ენობრივი უფლებების განსაზღვრა.**

2. **“ენის ქარტია“ არ მოიცავს სახელმწიფო ენას და მის სახესხვაობებს.**

ამ ქარტიით ნაგულისხმევი **“ენები უნდა მკაფიოდ განსხვავდებოდეს იმ ენის ან ენებისაგან, რომელზეც სახელმწიფოში მცხოვრები დანარჩენი მოსახლეობა საუბრობს“.**

ქარტიის დებულებები არ ეხება სახელმწიფო ენის ადგილობრივ სახესხვაობებს, თუმცა ქარტია არ განსაზღვრავს, თუ რა შემთხვევაში შეიძლება ჩაითვალოს გამოხატვის ესა თუ ის ფორმა ცალკე ენად (32-ე განმარტება).

ტერმინი **რეგიონული ან უმცირესობის ენა** გულისხმობს ერთი კატეგორიის, მაგრამ სამი ვარიანტით გამოვლენილ ენას:

1. **რეგიონული ენა** - სახელმწიფოს მოცემული რეგიონის ავტოქტონი მოსახლეობის ენა, თუკი ამ ენაზე მეტყველი საზოგადოება უმრავლესობაა მოცემულ რეგიონში (ქარტიის მე-18 განმარტება);

2. **უმცირესობის ენა** - სახელმწიფოს მოცემული რეგიონის ავტოქტონი მოსახლეობის ენა, თუკი ამ ენაზე მეტყველი საზოგადოება უმცირესობაა მოცემულ რეგიონშიც (ქარტიის მე-18 განმარტება);

3. **ტერიტორიის არმქონე ენა** - მოცემულ სახელმწიფოში მცხოვრები ისეთი ისტორიული მოსახლეობის ენა, რომელსაც არ გააჩნია განსაზღვრული გეოგრაფიული არეალი (36-ე განმარტება).

“ენათა ქარტიაში“ რეგიონი გეოგრაფიული ცნებაა და არა - ადმინისტრაციული; აქ წარმოდგენილი განმარტებანი არ ითვალისწინებს ტერმინ “რეგიონის“ ადმინისტრაციულ საზღვრებს;

კერძოდ, “რეგიონული ან უმცირესობათა ენების ევროპულ ქარტიამი“ არ იგულისხმება, რომ რეგიონული ენის გავრცელების არეალი უნდა შეესაბამებოდეს “რეგიონის“, როგორც კონკრეტული ადმინისტრაციული საზღვრების მქონე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნის, საზღვრებს.

1999 წლის 27 იანვარს საქართველომ ევროსაბჭოს წინაშე აიღო ვალდებულება, რომ 1 წლის ვადაში რატიფიცირებული იქნებოდა ორი საერთაშორისო დოკუმენტი:

1. “კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა შესახებ“;
2. “ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ“.

აღებული ვალდებულებების შესაბამისად, საქართველოს ხელისუფლებამ 2000 წლის 21 იანვარს ხელი მოაწერა და 2005 წელს საქართველოს პარლამენტმა პირველი დოკუმენტის რატიფიცირება მოახდინა.

დღემდე ხელმოუწერელია მეორე დოკუმენტი, რომლის რატიფიცირებაც უნდა მომხდარიყო 2000 წელს.

ამ კონტექსტში საინტერესოა საქართველოსთვის რეგიონული ან უმცირესობის ენების ის სიები, რომლებიც 2005-2010 წლებში შესთავაზეს საქართველოს მთავრობას; მაგალითად,

ტომაშ ვიხერკევიჩისა და მისი ქართველი თანაავტორების აზრით, საქართველოში რეგიონული ან უმცირესობის ენების კვალიფიკაცია უნდა მიენიჭოს 12 ენას:

სომხურსადა აზერბაიჯანულს; ასევე, “რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ევროპული ქარტიის“ მეორე თავის დებულებები უნდა გავრცელდეს “ტერიტორიის არმქონე ენების“: **რუსულის, ბერძნულის, ებრაულის, ქურთულის/იეზიდურის, უკრაინულის, ჩეჩნურის/ქისტურის, ასირიულის, ავარიულის და ე. წ. “უმწერლობო ენების“: მეგრულ-ლაზურისა და სვანურის მიმართ.** ხაზგასმით აღვნიშნავთ:

საქართველოს ენების ამგვარი ჩამონათვალი არ შეესაბამება “ენის ქარტიის ფუნდამენტურ დებულებებს და ამავე დროს ძალიან სახიფათოა საქართველოსთვის. გაუმართლებელია ისედაც დანაწევრებულ ქვეყანაში გამოიყოს ისეთი ადმინისტრაციული რეგიონები, სადაც უმცირესობის ენად გამოცხადდება მიგრანტების ენებიც და ქართველთა დიალექტებიც; ეს კი ნიშნავს ქართული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის, სტატუსის არაკანონიერ შეზღუდვას საქართველოს ბევრ რაიონში...

ტ. ვიხერკევიჩის ჯგუფის მიერ წარმოდგენილი ენების ჩამონათვალს მხარს უმაგრებს საერთაშორისო ქსელსა თუ ენციკლოპედიებში გავრცელებული არასწორი ეთნოლინგვისტური კვალიფიკაციები და რუკები; მაგალითად:

მსოფლიო გლობალური ქსელის ძირითადი ეთნოლოგიური ენციკლოპედიის მიხედვით (2012 წლის მდგომარეობით), საქართველოში არის შემდეგი ენები (ეთნოსები):

აზერბაიჯანელები - 308 000

ასირიელები (აისორები) - 3 000

აფხაზები - 101 000

ბაცბები - 3 420

ბერძნები - 38 000

ლაზები - 2 000

მეგრელები - 500 000

ოსები - 100 000

რუსები - 372 000

სვანები (სამწერლობო ენად იყენებენ ქართულს და რუსულს) - 15 000

სომხები - 448 000

ურუმები - 97 746

ქართველები - 3 901 380

ქართველი ებრაელები - 20 000

ქურთები - 40 000

(http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=GE)

ამგვარი კვალიფიკაციების მიზანი ერთია:

ქართველი ერის დანაწევრებულად წარმოდგენა; საქართველოს ძირითადი მოსახლეობის - ქართველების - სხვადასხვა ეთნოსების კონგლომერატად წარმოდგენა.

როგორც აღინიშნა, „ენის ქარტია“ არ მოიცავს სახელმწიფო ენის სახესხვაობებს; შესაბამისად, ქართველთა საშინაო მეტყველებები (მეგრული, ლაზური, სვანური, წოვა-თუშური, მესხური, გურული...) ვერ შევა „ენის ქარტიის“ რატიფიცირების დოკუმენტისთვის დართულ ენათა ჩამონათვალში.

თუკი „ენის ქარტიის“ პრინციპების უგულვებელყოფით საქართველოს ენობრივ-ეთნიკური სიტუაცია ოფიციალურად აღიწერება ე.წ. სამი/ოთხი ქართველური ენის თეორიის მიხედვით და „ენათა ქარტიის“ რატიფიცირების შემდეგ საქართველოს ენათა ჩამონათვალში დაფიქსირდება 2-3 „უმწიგნობრო ქართველური ენა“, როგორც უმცირესობის ენა, ამით ხელოვნურად წახალისდება ქართველთა ეთნიკური სეპარაცია; ძირფესვიანად შეირყევა ქართველი ერის (ეთნოსის) მრავალსაუკუნოვანი ენობრივ-ეთნიკური და ფსიქიკური მთლიანობა.

რაც შეეხება სომხურის, აზერბაიჯანულის, რუსულისა და სხვა ენების სტატუსს:

სომხეთის, რუსეთისა თუ დასავლეთის გარკვეული ძალები ბოლო პერიოდში განსაკუთრებულად აქტიურობენ, რომ საქართველოში

სომხურ ენას მიენიჭოს რეგიონული ენის სტატუსი; აქცენტირებულია სამცხე-ჯავახეთი.

სომხურისთვის საქართველოში რეგიონული ენის სტატუსის მინიჭებას მხარს უჭერს ქართველ პოლიტიკოსთა ერთი ნაწილიც; მაგ., 2011 წელს ერთ-ერთ ინტერვიუში **ბ-ნი პაატა ზაქარეიშვილი აცხადებს, საქართველომ რეგიონული ენის სტატუსი რომ მიანიჭოს სომხურს, ის ამაში ცუდს ვერაფერს ხედავს.**

უნდა აღინიშნოს, რომ:

საქართველოში დამკვიდრებული ეთნიკური უმცირესობების ენობრივი უფლებები დაცულია სახელმწიფოს კონსტიტუციითა და მიღებული კანონმდებლობის რამდენიმე სხვა სამართლებრივი დოკუმენტით; ასევე: “ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებების გაეროს დეკლარაციით”.

ამ მიზნითაა შექმნილი ასევე:

- **ოსლოს რეკომენდაციები** ეროვნულ უმცირესობათა ენობრივ უფლებებთან დაკავშირებით (1998 წელი)

<http://www.diversity.ge/files/files/oslo-geo.pdf>.

- **ლუნდის რეკომენდაციები** საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში ეროვნული უმცირესობების ქმედით მონაწილეობასთან დაკავშირებით (1999 წელი) <http://www.diversity.ge/files/files/lund-geo.pdf>

- ევროსაბჭოს **“ჩარჩო კონვენცია ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ”** და სხვ.

ასე რომ, საქართველოშიც ბევრი რამაა გაკეთებული უმცირესობების ენობრივი უფლებების დაცვის მიმართულებით.

ვფიქრობთ, **უფრო პრობლემურია საქართველოს სახელმწიფო ენის სტატუსის დაცვისა და ეთნიკური უმცირესობებისათვის სახელმწიფო ენის სწავლების საკითხი!**

საქართველოს ამჟამინდელი რეალური ენობრივი სიტუაციის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას:

საქართველოში ისტორიული, ავტოქთონი (აბორიგენი) ეთნიკური უმცირესობა არ არსებობს; მით უმეტეს ისეთი, რომელსაც გაქრობის საფრთხე ემუქრება. შესაბამისად, მკაცრად თუ დავიცავთ „ენის ქარტიის“ პრინციპებს, საქართველოს შეუძლია ისე მოახდინოს „ენის ქარტიის“ რატიფიცირება, რომ **საერთოდ არ გააკეთოს რეგიონული ან უმცირესობის ენების ჩამონათვალი**, ან არ ამოქმედოს ქარტიის მესამე ნაწილი (ამის საფუძველს იძლევა “განმარტებითი მოხსენების“ 42-ე და 49-ე პუნქტები).

“ევროპული ქარტიის“ ფუნდამენტურ დებულებებს თუ გავითვალისწინებთ, **საქართველოში დასაცავია საქართველოს სახელმწიფო ენა ეთნიკური უმცირესობებით - სომხებითა და აზერბაიჯანელებით - დასახლებულ რაიონებში**, სადაც ჩვენს

უმცირესობებს სრულფასოვანი ცხოვრების ყველა პირობა აქვთ შექმნილი.

“ქარტია“ არ არის იმპერატიული ხასიათის დოკუმენტი; ის სახელმწიფოს მმართველებს არ ზღუდავს სტანდარტული მოთხოვნებით; არ აიძულებს მათ, განახორციელონ **ეროვნული ინტერესების საწინააღმდეგო ქმედებები**. პირიქით, “ქარტიაში“ მითითებულია: რეგიონული ან უმცირესობის ენების დაცვამ და წახალისებამ **ზიანი არ უნდა მიაყენოს ოფიციალურ (სახელმწიფო) ენებსა** და მათი შესწავლის აუცილებლობას.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ საქართველოში კონსტიტუციითაა დაცული **აფხაზური ენა, როგორც სახელმწიფო ენა** აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში (ქართულთან ერთად).

დღევანდელი რეალობის გათვალისწინებით, აფხაზებს სხვა სამშობლო, საქართველოს გარდა, არ გააჩნიათ, შესაბამისად, ჩვენი სახელმწიფო ვალდებულია, დაიცვას აფხაზი ხალხის ენა და კულტურა; თუმცა, სანამ აფხაზეთი ოკუპირებულია, შეუძლებელია საქართველოს მიერ გადამჭრელი ზომების მიღება.

დღეს აფხაზურ ენას უფრო დიდი საფრთხე ემუქრება, ვიდრე ოდესმე.

საქართველოს ხელისუფლების კეთილი ნების შემთხვევაში, “ქარტიის“ მეორე ნაწილი შეიძლება ამოქმედდეს დიდი საფრთხის ქვეშ მყოფი **ასირიული და უდიური ენების** მიმართ, რომლებსაც, დღევანდელი ვითარების მიხედვით, სხვაგან არსად აქვს გადარჩენა-განვითარების პერსპექტივა.

რამდენადაც “ქარტია პრეროგატივას ანიჭებს ქვეყნის ხელისუფლებას, დემოკრატიული პრინციპების გათვალისწინებით თავად განსაზღვროს ის კრიტერიუმები, რომლებზე დაყრდნობითაც ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე გავრცელებულ ამა თუ იმ ენას მიენიჭება დამოუკიდებელი ენის სტატუსი“, ამდენად, არსებობს რეალური საფუძველი, საქართველომ დაადასტუროს “ენის ქარტია“ ინგლისსა თუ ფინეთში ჩამოყალიბებული პრინციპების მიხედვით.

ჩვენ, როგორც სპეციალისტები, ხელისუფლებას ვთავაზობთ შემდეგ რეკომენდაციას:

“ენის ქარტიის“ რატიფიცირება შესაძლებელია მხოლოდ მას შემდეგ, რაც **კონსტიტუციურ ფარგლებში სრულად აღდგება საქართველოს სახელმწიფო ენის ფუნქციონირება და ადეკვატურად გაანალიზდება საქართველოს ეთნიკურ-ენობრივი სიტუაცია**.

Eka Dadiani, Merab Gvazava, Revaz Sherozia

‘European Charter on Regional and Minority Languages’ and Georgia

S u m m a r y

‘European Charter on Regional and Minority Languages’ is a significant international document the aim of which is the protection of ‘European historical regional or minority languages; it encourages the protection and development of the European cultural treasure and traditions’.

Charter does not refer to varieties (dialects) of the state language and the language of the migrants. Therefore, it does not refer neither to the so called ‘Kartvelian languages’ (Megrelian-Laz and Svan), nor to Armenian, Azeri, Russian, Greek, Ukrainian and other languages.

There is no historical, autochthonous ethnic minority in Georgia, especially the endangered one. If we strictly follow the principles of the ‘Language Charter’, Georgia can ratify the ‘Charter’ without listing regional and minority languages.

We regard that the ratification of the ‘Language Charter’ will be possible once the Georgian ethnic-linguistic situation is analyzed and the status of languages in the country is appropriately defined.